

Aksaray
Ulucamii'nin
harim
kısmından
bir görünüşü

taçkapı dikdörtgen formlu ve cepheden taşkın biçimde ele alınmıştır. Mukarnaslı kavsaraya sahip, sivri kemerli girişin iki yanında birer niş görülmektedir. Cephenin iki yanında pilastırlarla iki katlı düzenleme oluşturulmuştur. Bu düzenlemelerden altta yer alanında mukarnaslı bir niş ve bunun üzerinde yatay yerleştirilmiş boş bir kartuş bulunmaktadır. Bu düzenlemenin üzerinde dilimli, kör bir kemer ve iki yanında birer rozet motifli mevcuttur. Üstte yer alan ikinci alanda ise şemse formunda bitkisel bezeme görülmektedir. Cephe düzenlemesi üstte profilli bir kornişle sınırlandırılmış olup taçkapının üstü içi bitkisel bezemeli üçgen alınlıkla sonlanmaktadır.

Yapı iç mekânda birbirine sivri kemerlerle bağlanan on iki pâyeye ile yirmi beş birime ayrılmıştır. Bu birimlerin üzeri mihrap önünde ve müezzin mahfilinde kubbe, diğer birimlerde tonozla örtülüdür. Tonozlar girişte kilit taşı süslü kaburgalı tonoz, diğer birimlerde çapraz tonoz şeklindedir. Mihrap önünde yer alan kubbe kıvrımlı kemerler üzerine oturmaktadır; geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Kubbe eteğinde ve eksenlerde birer adet yuvarlak niş görülmektedir. Bu nişlerin önceden pencere açıklığı olduğu ve örülerek kapatıldığı düşünülmektedir. Müezzin mahfili önündeki kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Bu birimin kuzeyinde mukarnaslı tonoz bulunmaktadır. Yapının kuzeyi iki kat halinde düzenlenmiştir. Mahfile çıkış yapının batı duvarına bitişik ahşap merdivenle sağlanmaktadır, kuzey cephesinde de bir dehlizle mahfile geçişi sağlayan bir kapı vardır. Güney duvarının sağ kible köşesinde sonradan örülmüş bir kapı açıklığı görülmektedir.

Yapının süsleme açısından en önemli kısmı ahşap minberidir. Selçuklu dönemi-

nin özgün örneklerinden biri olan minber künde-kârî tekniğiyle yapılmış, sedef kakma ve kabartma süslemelerle değerlendirilmiştir. Bitkisel ve geometrik motiflerle bezenen minberin kapı kanatları ve koruluklarında Selçuklu sülüsüyle yazılmış bazı süreler vardır. Güney duvarının ekseninde yer alan, alçıdan yapılmış mihrap son dönem eseridir. Dikdörtgen çerçeveli mihrap üstte dilimli bir kemer ve içinde mukarnas kavsaralı nişten meydana gelmektedir. Nişin iki yanında birer kabara bulunmaktadır. 1925'te yapılan onarımlar sırasında yenilenen minare caminin güneybatısında, yapıdan bağımsız şekilde ele alınmıştır. Kesme taştan minarenin kürsü kısmı altıgen planlı, gövdesi çokgen formudur. Çift şerefeli olan minare üstte konik bir külâhla sonlanmaktadır. Geçirdiği tamirler neticesinde dış cephesinde bir takım değişiklikler yapılan Aksaray Ulucamii iç planı ile özgünlüğünü korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Sapancalı Hüsnü, *Hasan Dağı'nda İl-mî Cevelan* (haz. Nevzat Topal), Konya 2009, s. 54-58; E. Diez v.dğr., *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s. 12; A. Gabriel, *Niğde Türk Anıtları* (trc. Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1962, s. 72-73; Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, I, 1221-1287; a.mlf., "Aksaray Ulu Camii", *VD*, sy. 10 (1973), s. 273-288; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 177-178, 322-324; Muhammet Görür, *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri* (yüksek lisans tezi, 1991), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 93-110; Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993, s. 177-179; Osman Nuri Dülgerler, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara 2006, s. 78-80; Zeki Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *VD*, sy. 5 (1962), s. 26-29; Yılmaz Önge, "Anadolu'nun Türk-İslâm Devri Yapılarında Enteresan Bazı Taş Kemer ve Tonozlar", *EFAD*, sy. 9 (1978), s. 327-328.

ZEYNEP HATİCE KURTBİL

Akşehir Ulucamii. Konya'nın Akşehir ilçesindeki cami, XIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olup Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) genişletilmiştir. İlk yapıdan günümüze yalnızca avluda yer alan, kitâbesine göre 610 (1213) tarihli minare ulaşmıştır. Çeşitli dönemlerde tamir gören yapının avlu duvarında 1226 (1811) tarihli bir çeşme bulunmaktadır.

Duvarları sıvalı olmakla birlikte sıvaların döküldüğü kısımlardan görülebildiği kadarıyla caminin duvarları moloz taş-tuğla almaşık örgülü olduğu anlaşılmaktadır. Caminin önünde yakın zamanda ilâve edilmiş camekânlı bir son cemaat yeri mevcuttur. Son cemaat yerinde sağda mukarnaslı bir mihrap nişi vardır. Ortada yer alan ve geç devirde ele alınan sivri kemerli bir kapıdan beş basamakla inilerek ulaşılan harim yatık dikdörtgen planlı ise de batı duvarı çarpıktır. Mihraba dik yedi neften meydana gelen harimde mihrap akstan hafif sola kaymıştır. Nefler farklı kesitli sütun ve pâyelerin taşıdığı tuğla örgülü sivri kemerlerle düzenlenmiştir. Sütunlar ve başlıklar devşirmedir. Geniş, sivri kemerli açıklıklarla yanlara bağlanan ve kırık pandantiflerle geçişi sağlanan onikigen kasnaklı mihrap önü kubbesi iki nefi kesmektedir. Kubbeyi taşıyan ayaklardan ikisi mihrap duvarından öne doğru çıkma yapmış, serbest olan diğer ikisi ise "L" kesitli olarak ele alınmıştır. Kubbe üstten piramidal bir çatı, harim ise içten ahşap tavan, dıştan kırma çatıyla örtülüdür.

Harimin doğu ve batı cephelerinde üç, güney cephesinde dört, kuzey cephesinde beş pencere vardır. Caminin doğu cephesinde harime geçişi sağlayan bir kapı yer almaktadır. Üstte tuğladan sivri kemerli biçimde düzenlenen kapı altta kesme taştan basık kemerli açıklığa sahiptir. Kapının üstteki kemerinin iki yanında mozaik çini kitâbe görülür. Yakın dönemlerdeki onarımlar sonucu kapalı kısımları da açığa çıkarılan çini mozaik süslemeli mihrapta görülen geometrik desenler firûze ve patlıcan moru renkindedir. Örgü düzenlemeli ve altı-on iki kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik desenli iki bordür mihrabı üç yönden çevrelemektedir. Mukarnaslı yaşmağın konturları tuğla, içleri mozaik çinilerden geometrik desenlidir. Köşelerde çarkıfelek formunda küfi hatla Ali ismi tekrarlanmıştır. Beş kenarlı nişin içerisinde her bir kenarı dilimli kemerli ve geometrik süslemeli olarak düzenlenmiştir. Üstte nesih hatla "Allahüekber" yazısı tekrar edilmiştir.

Camiden ayrı olarak ele alınan minare avlunun kuzeydoğu köşesinde bulunmakta olup bir duvar ile camiye bağlanmaktadır. Tuğla ve devşirme malzeme ile inşa edilmiş kare kaide üzerinde yer alan minare tuğladan silindirik gövdelidir. Kaidenin güney cephesinde kapı, batı cephesinde devşirme malzeme üzerine yazılan ve minarenin 610 (1213) yılında Said Hacı Necmeddin Necibzâde Ebûsaîd İbrâhim adına babası tarafından yaptırıldığını belirten kitâbe mevcuttur. Sekizgen pabuçluğun üstü kirpi saçak gibi düzenlenmiş olup her cephesinde sivri kemerli yüzeyel nişler vardır. Nişlerden bazılarının içlerinde firûze renkte sekiz kollu yıldızlar arasında patlıcan moru çiniler görülmektedir. Kirpi saçaklı geçişe sahip şerefenin buradan itibaren üst kısmının yenilediği anlaşılmaktadır. Avluda bulunan ve barok özellikler gösteren şadırvan altı sütuna oturan bitkisel süslemeli başlıklar üzerinde on iki kemerli kasnaklıdır ve içten ahşap tavanlı, dıştan kurşun kaplı sivri bir külâhla örtülüdür. Mermerden dilimli haznesi üzerinde metal şebekeler vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 347-354; Ömür Bakırcı, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, Ankara 1976, s. 208-209; Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 60-61; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, s. 188; Tahsin Samur, *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri* (doktora tezi, 1990), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yekta Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s. 9-16, 147-149; Gönül Öney, "Akşehir Ulu Camisi", *Anadolu: Anatolia*, IX, Ankara 1965, s. 171-184.

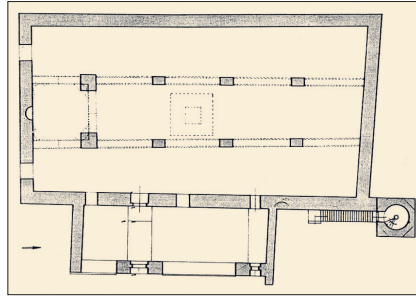

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

Balıkesir Ulucamii (bk. ZAĞANOS PAŞA KÜLLİYESİ).

Bayburt Ulucamii. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud döneminde (1282-1299, 1302-1308) yaptırıldığı kabul edilen cami özgün planı esas alınarak 1970'li yıllarda yeniden inşa edilmiştir. İlk yapıdan günümüze harim mekânına açılan iki kapı, mihrap önü kubbesinin geçiş elemanı olan mukarnaslı tromplardan birkaçı ve minare ulaşmıştır. Yapı geçirdiği birçok değişime rağmen özgün durumu hakkında fikir vermektedir. Vakıf kayıtlarına göre caminin XVI. yüzyılda şehirdeki on bir zemin, iki bahçe ile on beş dükkân ve bir değirmenin kirasından müteşekkıl evkafı mevcuttu.

Üç nefle bölünen dikdörtgen formlu bir plan şeması gösteren yapının doğu yönünde son cemaat yeri bulunmaktadır.

Bayburt Ulucamii'nin planı

Buradaki ahşap direk ve konsollar zamanımıza kadar gelmeyen ahşap bir son cemaat yerinin varlığını düşündürmektedir. Mekânın dış tarafında güney yönündeki giriş üzerinde 1266 (1850) tarihli bir onarım kitâbesi yer almaktadır. Yapıda beş kitâbe de son cemaat yerindedir; bunlardan dördü geç devir Osmanlı kitâbesi, biri de İlhanlı dönemine ait bir türbe kitâbesidir. Üst örtüsü içten ahşap kirişli düz dam şeklindeki son cemaat yerinden harime geçişi sağlayan iki kapı vardır. Kapılardaki zengin geometrik, bitkisel ve figürlü süslemelerle Selçuklu geleneği yansıtılmıştır. Dikdörtgen bir bordürün sınırladığı sivri kemerli kapıda kemerin iç yüzeyi zencerek motifleriyle, dış yüzeyi ise sekizgen geçmelerle dolgulanmıştır.

Harim mekânı dikdörtgen formlu, mihrap yönüne dik uzanan üç nefli, mihrap önü kubbeli bir plana sahiptir. Nefleri meydana getiren sekiz adet kalın taş pâyenin yüzeyleri sıvalıdır. Sivri kemerlerle birbirine bağlanan taş pâyeler yapının geçirdiği bir onarımda ahşap direklerle desteklenmiştir. Yerel üslûpta ahşap işçiliğine sahip bu destekler, ahşap kirişli düz toprak dam şeklindeki üst örtünün ağırlığını ve yapının doğuya eğimini dengelemek amacıyla yapılmış olmalıdır. Mihrap önünde iki pâyeye oturan üç geniş sivri kemerin teşkil ettiği kare mekânın üzeri geçiş mukarnaslı tromplarla sağlanan kubbe ile örtülüdür. Dıştan algılanmayan, kâgir olması muhtemel kubbe ahşap örtülüdür. Orta sahin üzerinde kare formlu, sonradan camla kapatılan bir aydınlık feneri yer almaktadır. Mihrabın yanında ve son cemaat yerinde açılan pencerelerin yanı sıra aydınlık feneri de harim mekânını aydınlatmaktadır. Döneminde çinili bir kompozisyona sahip bulunması muhtemel mihrap özgün haliyle günümüze ulaşmamıştır. Dikdörtgen çerçeveli, sivri kemerli, mu-

karnaslı kavsaralı mihrabın iki yanında sıva altında birer kandil motifine rastlanmıştır.

Caminin kuzeydoğusunda görülen tuğla minarenin silindirik gövdesi kare kesitli bir kaideye oturan sekizgen pabuçluk üzerinde yükselir. Kaidedeki 1277 (1860-61) tarihli kitâbe minarenin geç devirde onarım gördüğünü ortaya koyar. Kaidenin köşeleri pahlanmış, pabuçluğun her yüzü hafif sivri kemerli yüzeyel nişlerle hareketlendirilmiştir. Bu nişlerde yer yer bugüne kadar gelen mozaik çini parçaları görülmektedir. Aynı tekniğe şerefe altını dolanan basit mukarnaslı kuşağın hemen altında da rastlanır. Buradaki çini süslemeli kuşak da Selçuklu geleneğini sürdürmektedir. Mozaik çini tekniğiyle firûze ve patlıcan moru tonlarında ele alınan süslemede kompozisyonu geometrik ve bitkisel öğeler oluşturmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

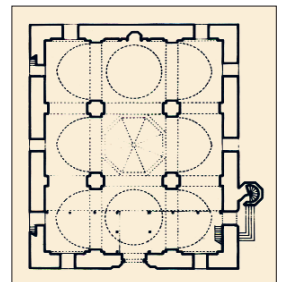
Gümüştane İl Yıllığı/1967, Ankara 1968, s. 163; İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 125-126; Gülyüz (Akagün) Uslu, *Gümüştane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri (1969/1971)*, İstanbul 1980, s. 47-50; *Bayburt Turizm Envanteri*, Bayburt 1996, s. 24.

TUĞBA ERZİNCAN

Bergama Ulucamii. İzmir'in Bergama ilçesindeki cami 801 (1398-99) yılında I. Bayezid (Yıldırım) tarafından inşa ettirilmiş olup Yıldırım Camii diye bilinmektedir. XX. yüzyılın başında bakımsız durumdaki yapı 1905'te bir onarım geçirmiştir. Bazı araştırmacılar bu onarımlarda caminin üç cephesinin eski temelleri üzerine, arka cephesinin ise genişletilerek onarıldığını düşünmektedir. Bu esnada yıkık olan minare de onarılmıştır. 1949'da yıkılan minare 1956'da tekrar ele alınmış, 1970-1971 yıllarında yapılan onarımlar sırasında tamamen yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Şadırvan da 1949 yılından sonra eklenmiştir.

Kesme taş ve kaba yontu taşla inşa edilen yapının kasnaklarında taş ve tuğla almalı örgü, cephelerde yer yer devşirme malzeme kullanılmıştır. Aydınlatmanın be-

Bergama Ulucamii'nin planı